पञ्चदशः पाठः मानवताधर्मः । (सरलार्थलेखनार्थम्)

कलियुगेऽस्मिन् सर्वत्र विविधधर्माणां प्रचारः भवति इति दृश्यते। किन्तु, 'धर्मः' इति सङ्कल्पनायाः कः अर्थः इति चेत् यः धारयति सः धर्मः। स्वकर्तव्यस्य पालनं नाम धर्मः । यथा - राजधर्मः, पितृधर्मः, कन्याधर्मः, पतिधर्मः, पत्नीधर्मः इत्यादयः ।

यदि मानवः सर्वत्र शान्तिम् इच्छति, विवादं युद्धं च त्यक्तुम् इच्छति तर्हि तेन मानवताधर्म एव पालनीयः । सर्वे धर्माः मानवताहितवादिनः एव । अतः मानवता सर्वधर्माणां मूलम् । स मानवताधर्म एव अत्र वर्णितः अस्ति **म. म. डॉ. देवीप्रसाद खरवण्डीकरमहाभागैः** ।

- मानवता नाम किम् ?
- मानवताधर्मम् अनुसृत्य सामाजिककार्यं कुर्वतां जनानां नामानि कथयत ।

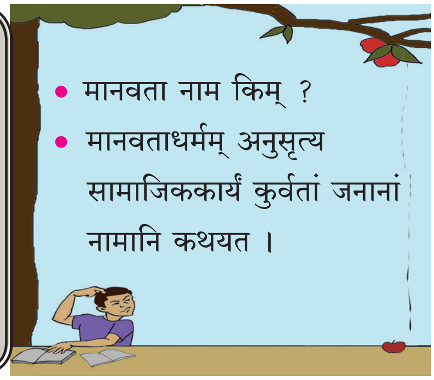

यथैव सकला नद्यः प्रविशन्ति महोदधिम्।
तथा मानवताधर्मं सर्वे धर्माः समाश्रिताः ।।१।।

षड्जमूला यथा सर्वे सङ्गीते विविधाः स्वराः ।
तथा मानवताधर्मं सर्वे धर्माः समाश्रिताः ।।२।।

एकीभूय यथा सर्वे वर्णा गच्छन्ति शुक्लताम् ।
तथा सम्भूय शंसन्ति धर्मा मानवतागुणम् ।।३।।

सर्वं व्याप्नोति सलिलं शर्करा लवणं यथा ।
एवं मानवताधर्मो धर्मान् व्याप्नोति सर्वथा ।।४।।

यथा प्रकाशयत्येको भानुर्भुवनमण्डलम् ।
धर्मान् प्रकाशयत्येकस्तथा मानवतागुणः ।।५।।

आत्मौपम्यं समाश्रित्य मानवो मानवैः सह ।
यदा व्यवहरेल्लोके तदा मानवता भवेत् ।।६।।

सर्वधर्मान् परित्यज्य भज मानवतां ध्रुवम् ।
एषोऽभ्युदयकृत् पन्थाः तथा श्रेयस्करोऽपि च ।।७।।

भाषाभ्यासः

१. पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखत।

अ) सकला नद्यः कं प्रविशन्ति ?

आ) सङ्गीते स्वराः कीदृशाः ?

इ) कः सर्वधर्मान् व्याप्नोति ?

ई) भानुः कं प्रकाशयति ?

उ) कां भज इति कविः वदति ?

२. सन्धिविग्रहं कुरुत ।

अ) भानुर्भुवनमण्डलम् = ______ + भुवनमण्डलम् ।

आ) प्रकाशयत्येकस्तथा = ______ + ______ + तथा ।

इ) व्यवहरेल्लोके = ______ + लोके ।

ई) एषोऽभ्युदयकृत् = एषः + ______ ।

३. पाठात् ल्यबन्त-अव्ययानि चित्वा लिखत

४. सूचनानुसारं कृतीः कुरुत

अ) सर्वधर्मान् परित्यज्य ध्रुवं मानवतां भज । (पूर्वकालवाचकं निष्कासयत।)

आ) नद्यः महोदधिं प्रविशन्ति । (कर्तृपदम् एकवचने परिवर्तयत ।)

इ) त्वं सर्वधर्मान् परित्यज्य मानवतां भज । ('त्वं' स्थाने 'भवान्' योजयत ।)

ई) सर्वे धर्माः मानवतागुणं शंसन्ति । (कर्मवाच्ये परिवर्तयत ।)

उ) भानुः भुवनमण्डलं प्रकाशयति । (णिजन्तं निष्कासयत ।)

५. समानार्थकशब्दमेलनं कुरुत

(१) सरि	(२) रङ्गः	(३) अ	(४) दिनकृत्	(५) मार्गः
(अ) वण	(आ) भानुः	(इ) नदी	(ई) पन्थाः	(उ) सलि

६. माध्यमभाषया उत्तरं लिखत।

अ) मानवताधर्मः अभ्युदयकृत् कथं वर्तते ?

आ) कदा मानवता भवेत् ?

इ) सर्वे धर्माः मानवताधर्मं समाश्रिताः इति सोदाहरणं स्पष्टीकुरुत।

७. विशेष्यैः रिक्तस्थानानि पूरयत ।

सर्वे → ______

श्रेयस्करः → ______

सकलाः → ______

षड्जमूलाः → ______

८. क्रियापदतालिकां पूरयत

ए.व.	द्विव.	ब.व.	पुरुषः	लकारः
नर्तिष्यति	______	______	प्रथमः	लृट्
______	दिशेथे	______	मध्यमः	लट्
______	______	अमिलाम	उत्तमः	लङ्

९. नामतालिकां पूरयत

ए.व.	द्विव.	ब.व.	विभक्तिः
______	ऋत्विग्भ्याम्	______	तृतीया
______	______	स्रग्भ्यः	चतुर्थी
दिशि	______	______	सप्तमी

ए.व.	द्विव.	ब.व.	विभक्तिः
______	______	योगिषु	सप्तमी
______	श्रेष्ठिनौ	______	प्रथमा
धाम्ना	______	______	तृतीया

अभ्यासपत्रम् ४

(१३, १४, १५ पाठानाम् आधारेण)

१. वाक्यं पुनर्लिखित्वा सत्यम्/असत्यम् इति लिखत ।

अ) अष्टाध्यायी इति नाट्यशास्त्रविषयक: ग्रन्थ: अस्ति ।

आ) संस्कृतस्य ज्ञानम् आधुनिकभारतीयभाषाणां विश्लेषणे अतीव साहाय्यकरं भवति ।

२. उचितं पर्यायं चित्वा वाक्यं पुनर्लिखत ।

अ) ________ समीपे सुभाषितसङ्ग्रहं दृष्ट्वा मया चिन्तितम् । (भवत्यै/भवत्या:)

आ) ________ अवगतम् । (मया/अहम्)

इ) पृष्ठत: ________ युवका: गोष्ठिषु रता: । (कश्चन/केचन)

ई) अस्माभि: संस्कृतस्य अध्ययनं ________ कृतम् । (शालां/शालायां)

उ) एते सर्वेऽपि ________ सहभागिन: । (परिषदि/कार्यशालायां)

३. विरुद्धार्थकशब्दान् लिखत ।

बलवान्, पुरत:, निर्धन:, मित्रम्, पण्डित:, श्रेयस्कर: ।

४. समासविग्रहं कुरुत ।

दारपोषणरता:, यमराजसहोदर:, रामाभिषेक:, पशुपति:, पन्नगभूषण:, समुद्रसुता, प्रतीक्षालय:,निद्रामग्न:, समीपस्थ:, सुभाषितसङ्ग्रह:, महाकाव्यम्, महाविद्यालय:, भरतमुनि:, विशेषार्हता, मानवताधर्म:, सर्वधर्मा:, अभ्युदयकृत्, अम्भोदा:, सावधानमन: ।

५. नामतालिकां पूरयत ।

ए.व.	द्विव.	ब.व.	विभक्ति:
________	भूमिभ्याम्	________	पञ्चमी
विद्युति	________	________	सप्तमी
________	________	अम्बूनि	प्रथमा

६. सर्वनामतालिकां पूरयत ।

ए.व.	द्विव.	ब.व.	विभक्ति:
एतेन	________	________	तृतीया
________	________	युष्मान्/व:	द्वितीया
________	________	काभ्य:	चतुर्थी

७. क्रियापदतालिकां पूरयत ।

ए.व.	द्विव.	ब.व.	पुरुष:	लकार:
________	यच्छत:	________	प्रथम:	लट्
________	स्तम्	________	मध्यम:	लोट्
विन्देयम्	________	________	उत्तम:	विधिलिङ्

ए.व.	द्विव.	ब.व.	पुरुष:	लकार:
सहते	________	________	प्रथम:	लट्
________	लिखेतम्	________	मध्यम:	विधिलिङ्
आसीत्	________	________	प्रथम:	लङ्

ए.व.	द्विव.	ब.व.	पुरुष:	लकार:
________	________	पूजयाम	उत्तम:	लोट्
________	अकुर्वाथाम्	________	मध्यम:	लङ्
________	________	गमिष्याम:	उत्तम:	लृट्

८. **धातुसाधित-विशेषण-तालिकां पूरयत ।**

धातु:	क्त	क्तवतु	कृत्या:	शतृ/शानच्
पूज् (१० उ.प.)	________	________	पूज्य:	पूजयमान:
खाद् (१ प.प.)	खादित:	खादितवान्	________	________
लभ् (१ आ.प.)	________	लब्धवान्	लभनीय:	________

अमरकोषात् शब्दं योजयित्वा वाक्यं पुनर्लिखत ।

यथा - **त्वं तु प्रजाहितदक्ष: नृप: ।**

त्वं तु प्रजाहितदक्ष: राजा/राट्/पार्थिव:/क्ष्माभृत्/भूप:/महीक्षित् ।

१. स: मनुष्य: अपृच्छत् ।

२. जम्बूक: मनसि आनन्दित: ।

३. एष: कल्याणकारी नृप: ।

४. मृग: तं दृष्ट्वा अब्रवीत् ।

५. स: नर: शत्रुनन्दन: ।

६. स: वञ्चक: क्वास्ते ?

७. गौ: अपि मञ्चं समागता ।

८. शङ्करस्य पिता शिवगुरु: ।

९. एतद् विश्वं परमाणुभ्य: निर्मितम् ।

१०. काकशब्दं श्रुत्वा शृगाल: सत्वरं पलायित: ।

११. 'तथास्तु' इति अब्रवीत् भगवान् सुगत: ।

१२. यस्मात् ज्ञानं लभते स: गुरु: एव ।

१३. एष: सुगत: एव ननु भगवान् बुद्ध: ।

१४. शृगाल: स्वार्थहेतुना मृगेण सह मित्रताम् ऐच्छत् ।

१५. अर्णवस्य पिता विज्ञानस्य प्राध्यापक: ।

१६. मम पुत्र: राघु: अपि पञ्जरसमीपमागत्य पृष्टवान् ।

१७. एका महिला स्वपुत्रेण सह व्याघ्रं द्रष्टुम् आगता ।

१८. माता आर्याम्बा पुत्रस्य विवाहविषये सदैव चिन्तयति स्म ।

१९. चेतसा अनिच्छन्ती अपि विवशा माता अवदत् ।

२०. मम सुहृद् आशयसम्पादकरूपेण तत्र कार्यरत: ।

२१. हे राजेन्द्र! तव पिता दु:शासक: वेनराज: ।